

רק שהוא רחוק ביותר ולכך אינו מן התורה, ומ"מ הוא יוצא מן התורה רק שהוא רחוק ולפיכך הוא מדרבנן' (באר הגולה למהר"ל ז"ל – הבאר הראשון).
 עוד בענין 'אסמכתא' – ע' בחדושי הריטב"א ר"ה טז. של"ה תושבע"פ, כלל רבנן. וע"ע במצוין ביבמות ק):

דף קז

זאי מיקרב לגבי דולא דקאתו מכה גברא – נוטלין ממנו לידיים' – הנה העתקה מן המובא בזבחים כא. הדברים נוגעים לדין 'כח גברא' בנטילת ידיים ובכיוור, ולדברי הראשונים בסוגיתנו:

'איבעיא להו מהו לקדש ידיו רגליו בכיור – 'ממנו' אמר רחמנא, ולא בתוכו...' – למסקנא לא נפשט הספק, ופסק הרמב"ם (ביאת מקדש ה, י) שאין לקדש בתוכו, ואם קידש ועבד – לא חילל. (מפני שנשאר הדבר בספק, ואין לפסול העבודה מספק. מנחת חינוך קו, ח).

יש מן הראשונים שלמדו מכאן אודות נטילת ידיים לסעודה, שאם הכניס ידיו לתוך כלי של מים (גם אם נחשיב זאת כ'כח גברא' הנצרך בנטילה) – לא עלתה לו טבילה, שהשוו תקנת הנטילה לקידוש ידיים מן הכיור, וכתיב 'ממנו' ולא בתוכו. ויש שכתבו להפך, דוקא כאן גזרת הכתוב היא, 'ממנו', הא בעלמא – מועילה טבילת היד בכלי (ע' ראשונים חולין קו. שו"ת הרשב"א ח"א קצא ונכפלה ב'מיוחסות' קצד); שו"ת הרא"ש מהו; רבנו יונה – ברכות, ועוד. ושתי הדעות מובאות בשו"ע או"ח קנט, ח ובפוסקים שם).

אף על פי שהשוו הפוסקים דין נטילה לקידוש ידיים ורגלים – לא לכל דבר הושוו, וכגון טבילת ידיים במקוה מים של ארבעים סאה, או בים או במעין – מועילה לסעודה לכל הדעות, (ע' באו"ח קנט, יד"כ). ואף יש מי שכתב שטבילה עדיפה מנטילה, והבא לאכול ויש לפניו נהר וכלי – עדיף לטבול ידיו בנהר מליטול בכלי (שו"ת מהר"ל קנד. ואינו מובא בפוסקים. וצ"ע. וע"ע בשו"ת רב פעלים ח"א י"ד ח) – הגם שלענין קידוש אין מועילה טבילת היד במקוה, כמפורש כאן.

וכן לענין מקום הנטילה, מבואר בחולין (קו) שקידוש לעבודה חמור מנטילת ידיים.

ויש לעיין לענין הדין בנטילת ידיים לסעודה, שצריכים המים לבוא על ידיו מכה אדם – לכאורה נראה להוכיח שבקידוש ידו"ר לא קיים דין זה, שהרי לדעת המרדכי והאגודה (מובאים במגן אברהם קנט סק"כ. וכן נקט שם לעיקר, דלא כמהרש"ל בשם סמ"ג), הנוטל ידיו ע"י ברז של כלי, צריך שיסגור ויפתחנו בכל קילוח וקילוח, ואין די בפתיחה אחת לייחס כל השפיכה כבאה מכחו. והרי בכיור התקינו י"ב דדים (ע' רמב"ם ספ"ג מהל' בית הבחירה), וכנראה הקידוש היה נעשה ע"י פתיחת הברז. (ואמנם יש לומר שהיו שופכים מן הכיור לכלים אחרים ומהם היו מקדשים (ועתוס' כב. ד"ה קודח), אך לכאורה לא שמענו שהיו רגילים לעשות כן תדיר). ולא מצינו שיצטרך לפתוח ולסגור בכל קילוח, אדרבה, מפשטות הסוגיא לעיל (יט:) אין נראה שעשו כן, שהרי הניח ידיו על רגליו. (וגם לא משמע שחברו עשה כן – ע"ש בתוס' (ד"ה חבירו) שלעתיים לא היה שם אלא המקדש לבדו, ללא אדם אחר). וכן הרמב"ם (ביא"מ ה, טז) סתם הדברים – משמע שאין דין 'כח גברא' בקידוש ידיים ורגלים, שלא כבנטילת ידיים.

אך צ"ע בדבר, כי בתוס' (כב. ד"ה בין) נקטו מסברא שתימה לומר שקידוש קל יותר מנט"י. ואפשר שהמרדכי והאגודה אינם סוברים כהתוס' אלא סוברים שקידוש קל מנטילה בדברים מסוימים, אלא שלפי זה יהא מוכח מהתוס' כשיטת המהרש"ל שאין צורך בכח אדם בכל קילוח וקילוח.

עוד יש מקום עיון, שנראה שאותם דדים היו מותקנים בתחתית הכיור, עבים מלמעלן וצרים מלמטן, וכשהכהן היה מקדש יד ורגל, היה דוחף את הדד למעלה ויצאו המים מן הכיור (ר' ספר הפרשיות – תשא),

ויש לומר שבאופן זה ישנו כח אדם בכל העת, שהרי בעת עזיבתו את הדד, יפול הדד וייסתם הנקב מאליו, נמצא שבכחו הוא 'פותח' בכל עת את הפתח, ואפשר שבזה גם המגן-אברהם מודה שאין צורך בפתיחה חדשה בכל קילוח וקילוח. וצ"ע לדינא.
הצגתי את עיקרי הדברים במכתב לפני הגר"ח קניבסקי שליט"א. וזו תשובתו:
כמדומה שדעת רוב הראשונים שהיו שופכים מהכיר לכלי ונוטלין מהכלי. ועמש"כ בנחל איתן סי' י"ד ס"ב סק"ד. עד כאן מההעתיקה.

ואמר רבא: כלי שניקב בכונס משקה – אין נוטלין ממנו לידיים – נחלקו הראשונים כאשר הכלי מחזיק רביעית עד מקום הנקב, האם אפשר ליטול דרך הנקב, (וכן פסק בשו"ע קנט"ב. אלא שלכתחילה צריך שיצאו המים בקילוח ללא הפסק, שאם לא כן, הרי זו נטילה לחצאין שאינה כשרה אלא בדיעבד), או שמא כבר בטל כולו מתורת 'כלי' ופסול.
וכתב בחיי אדם, אם כי יש לחוש לדעת המחמירים, מכל מקום אם אין לו כלי אחר יש לסמוך להכשיר ליטול דרך הנקב.
וכל זה בכלי חרס המיועד למשקים, אבל כלי המיועד לאכילים, או שאר כלים שאינם של חרס, שאינם נטהרים בנקב בשיעור 'כונס משקה' – כשר ליטול בהם דרך הנקב.
אך זה אמור במקום הדחק, אולם לכתחילה בודאי נכון להדר שיהא הכלי שלם. (עפ"י משנ"ב קנט סק"י. וע"ע בשו"ת משיב דבר – סוף ח"א).

אציגה נא הרהורי דברים שעלו בלבי בדיני כלי לנטילה, ללא עיון במסכת כלים ובדברי הפוסקים:
א. מסופקני בכלי המיועד לנטילת ידים בלבד, כפי שמצוי בזמננו – כיון שיעודו של הכלי ושימושו אינו לשתיה או לאיכסון אלא לנטילת ידים, יש מקום לומר שאפילו הוא מנוקב קצת, כל שאפשר ליטול ממנו – כשר, שהרי לא בטלה מן הכלי אפשרות שימושו שאליו הוא יועד. וכעין שמצאנו שכלי מנוקב כשר לנטילה (ככלי מלא נקבים, שכתב הרא"ש, והובא באו"ח קנט). או שמא צריך שיהא ראוי לקבלה גמורה.
ב. בזמננו, שכלי שנסדק או ניקב אף בנקב קטן, הרבה אנשים רגילים להשליכו – יש לעיין שמא בטל מתורת 'כלי' לענין טומאה ונטילת ידים אפילו בנקב קטן. או שמא השיעורים שניתנו לכלים, כמוציא זית וכדו', אינם משתנים בהתאם להרגל השימוש שבכל מקום ותקופה.
ג. יש לעיין בדין המבואר בסמוך, ששק וקופה אינם כשרים לנטילת ידים (ואפילו התקינם שיוכלו לעמוד ללא סמיכה. ריטב"א; או"ח קנט"ד) – לפי שאינם מיועדים מתחילתם לקבלת משקים. לפי"ז אפשר שאין ליטול בכלי צעצוע של תינוקות, שלא נועדו מתחילתם לקבלת משקין אלא למשחק בעלמא (אם לא באלו שיועדו למשחק במים וכדו'). ואפשר שאם חישב עליהם לשמש לנטילה – כשרים.
וצריך בירור בכל זה, ולא נכתב אלא להעיר לב המעיין.

'קפדיתו אמנא' – הטעם, כתבו רב אחא משבחה גאון ובעל הלכות גדולות ז"ל – שהסמיכו חכמים נטילת ידים למי חטאת או גם לקידוש ידים ורגלים שבמקדש, והם אינם כשרים אלא בכלים. (מובא בחדושי הרמב"ן)

'אמנא ואחזותא קפדינן' – בכלל שינוי מראה הפוסל במים – כגון דיו ושאר מיני צבע, וכן פיה ועשן ושאר דברים כיוצא באלו.

ואולם עפר וטיט ששינו את מראה המים – אינם פוסלים, כמבואר בזבחים (כב). ושני טעמים הוזכרו בפוסקים: משום שכן דרך המים במקומם הטבעי, להיות מעורבים בעפר וטיט. (הגר"ז – או"ח קס). טעם נוסף: משום שאם יהיו המים – ייעשו צלולים, ועל כן אין זה נחשב לשינוי הפוסל, שהוא בר-חלוף. (פרי מגדים. והובאו שני הטעמים במשנ"ב שם סק"ג).

לאור האמור, דן בספר 'ברכות שמים' (לר"ב וויס שליט"א) להתיר ליטול ידיים במים שיש בהם מראה לבן לזמן קצר, כמו שמצוי הדבר לעתים. מראה זה נגרם על ידי האויר המעורב במים. והרי, אעפ"י שאין לדון מראה זה כדרך המים במקומם הטבעי, כמו עפר וטיט, שהרי אין מראה זה קיים במקורם ובמקום מוצאם. אך לפי הטעם האחרון יש להתיר, שהרי כמעט רגע מתנדפת אותה לבנונית, ואם כן אין זה נחשב 'שינוי מראה'.

ואולם הגר"ש פישר שליט"א (שם, בהסכמה לספר) כתב שיש להמתין מליטול עד שיתנדף הלבון. וטעמו, כיון שהצבע הלבן מתמוזג עם המים ואינה כתערובת של דבר נפרד, הלכך הרי זה שינוי מראה הפוסל אעפ"י שהוא מסתלק מאליו.

(ואולם דעת המחבר שם, שאין זה שונה מעפר, שגם הוא מתמוזג יפה עם המים ומ"מ מותר משום היצטללות המים. ועוד נראה לכאורה, שאין זה נחשב מעיקרא לשינוי מראה המים, שאין זה שינוי מלאכותי ע"י תוספת חומר אחר, אלא שינוי טבעי של המים, הא למה זה דומה – לשלג מרוסק ולברד, שנוטלים מהם לידיים, הגם שנשתנה בהם מראית המים משקיפות ללבן. ואם כי יד הדוחה נטויה לומר שאין להוכיח משלג כי כן דרכו, מ"מ נראה שאין הלבנונית נחשבת שינוי ממראה מים. מה גם שכמדומה סיבת הלבון בשלג ומים הנ"ל, אחת היא).

(ע"ב) 'את שמע דרב הונא בר סחורה הוה קאי קמיה דרב המנונא... אי לאו דרב המנונא את לא ספינא לך. מאי טעמא, לאו משום דזהיר ולא נגע...' – משמע שאוכל מחמת מאכיל אין צריך נטילה, שאילמלי כן, לא היה מועיל מה שרב המנונא נזהר ביותר, שהרי לא פלוג רבנן בתקנתם. אבל עתה שאין צריך נטילה מן הדין, לא חש מלהאכילו. ומה שאמר לו, שאם לא היה זהיר לא היה מאכילו – לפי שאין ראוי לתלמיד חכם להאכיל אלא לאדם שידוע בו שהוא זהיר ולא יגע. (עפ"י ריטב"א; קובץ ענינים)

זגזרו עליו שיאכיל בשתי ידיו – מכאן יש להוכיח כשיטת הפוסקים שרחיצה אינה אסורה ביום הכיפורים מן התורה, שאם כן, כיצד גזרו עליו לעבור על איסור תורה. (פורת יוסף. ויש ליישב דעת החולקים, שרחיצה זו אינה של תענוג אלא משום גזרה שגזרו עליו).

(יש שהראו עפ"י כמה כתבי יד של מסכת סופרים (יה,ז), שהיו מנהגים מסוימים שמחנכים את בניהם הקטנים ביותר, עוד קודם שהגיעו לגיל חינוך, לצום ביום הכיפורים. וכן משמע מהתוספתא ביומא (ד (ה), ב) ששמאי הוקן לא רצה להאכיל את בנו הקטן כלל, וגזרו עליו להאכילו. ע"ע במובא ב'מנהגי ישראל' ח"ב עמ' קלא).

'דאבוה דשמואל אשכחיה לשמואל...' – תרגום: אביו של שמואל מצא את שמואל כשהוא בוכה. אמר לו: מדוע אתה בוכה? – שהכאני רבי. – מדוע? (ענה שמואל): – שאמר לי (רבי), האכלת לבני ולא נטלת את ידיך. – ומדוע לא נטלת? – אמר לו: הוא אוכל ואני אטול?! – אמר לו: לא דיו שלא למד את הדין, עוד הכה?!
ולמה המתין להתרעם על ההכאה רק לאחר ששאל 'מדוע לא נטלת', ולא אמר זאת מיד כששמע שהוכה?

– לפי שרצה לברר מדוע שמואל לא נטל ידיו, אם משום שסבר שהמאכיל אינו צריך ליטול, או שלא ידע את הדין אלא שלא הקפיד בנטילה, לכך לא נטל. כי אם אכן כך היה הדבר, באמת היה ראוי להכאה, שאעפ"י שאינו מחויב ליטול עפ"י דין, מכל מקום לפי ידיעתו היה כאן זלזול בנטילה. לכך לא התרעם על ההכאה אלא לאחר שנתברר אצלו ששמואל לא היה מזלזל בנטילה אלא ידע הדין שאין צריך ליטול. (בן יהוידע. וע"ע בתורת חיים).

‘וכי נוגע זה בזה מאי הוי, צונן בצונן הוא? אמר אביי: נהי דקליפה לא בעי הדחה מי לא בעי’ – וכיון שכן, ראוי שלא יהיו נוגעים זה בזה, שמא ישכח ולא ידיח. ומסתבר לפי זה, שדבר שאינו נאכל ללא הדחה, כגון בשר חי – צורר ואינו נמנע, שאין חוששים שמא לא ידיח. (עפ"י הריטב"א, ראב"ד, בעל העיטור ועוד).

דף קח

‘אמר מר בר רב אשי: איזורו מוכיח עלי’ – לפי טעם זה לכאורה היה לנו לאסור עתה. אכן נראה, שכיון שמצד עיקר הדין היה מותר לכבס למי שאין לו אלא חלוק אחד, אם לא משום גזרה שמא יאמרו ‘כל הסריקין אסורין וסריקי בייתוס מותרין?!’ – אם כן כיון שלא גזרו חכמים, יהא הטעם אשר יהא, שוב אין לנו לומר גזרה חדשה. (עפ"י קובץ ענינים. ע"ע כדוגמת סברא זו, במובא בע"ז עה).

‘ניער את הקדרה אם יש בה בנותן טעם באותה קדרה – אסור’ – יש מי שכתב שכשם שאם ניער את הקדרה מיד, אנו מניחים שלא הספיקה החתיכה לבלוע, כמו כן אם קדם וסילק את האיסור מיד – לא אסר. (חמודי דניאל – מובא בפתחי תשובה קה סק"ח. וכן מובא בשם הרדב"ז – ח"א רכג).
וכן נטה בערוך השלחן (קה, מג), אלא שכתב שדוקא אם סילק מיד ממש. ובנגיעת חם בחם בלא רוטב, כתב שם, בזה ודאי אין סברא לומר שהבליעה נעשית ברגע, וכל שכן לענין בליעת כלים, ודאי שהבליעה לוקחת שהות מסוימת. ‘אולי הוה השיעור כדי שיתנו על האש ויתחיל להרתיח, כמו כבוס בציר. ויש להתיישב בזה לדינא’.

ואולם מהפרי-מגדים (בפתיחה להלכות בשר בחלב – עפ"י משמעות לשון הפוסקים. וכ"ה בפרי תואר צח סק"ט. וע' גם בלשון הרא"ש כאן סוס"י כג) מבואר שאין להקל בדבר. (וכן כתב בשו"ת טוב טעם ודעת – קמא, קז).
וכתב המהרש"ם (בח"ב כ) שאין להקל בזה אלא באיסור דרבנן ובצירוף קולא נוספת. (וע"ש בח"א קצו, שצדק קולא זו לנידון הגעלת שיניים תותבות).
ולדעה האוסרת, יש לדחות הראיה ממשנתנו, שמא רק כאן לענין שתיעשה החתיכה ‘נבילה’, צריך שיהוי זמן שתיבלע לגמרי בחתיכה. כן כתבו בשו"ת עולת יצחק (קנו) ובשו"ת צור יעקב (קפה) – הובאו בשו"ת יביע אומר ח"ג או"ח כד, ח.

‘דרך בישול אסרה תורה’ – האם טיגון בכלל ‘בישול’ שאסרה תורה – ע' במובא בסנהדרין ד.

‘ומאי קסבר, אי קסבר אפשר לסוחטו מותר, חתיכה אמאי נעשית נבלה? אלא קסבר אפשר לסוחטו אסור...’ – יש לבאר, הלא לכאורה הנידון ‘אפשר לסוחטו אסור או מותר’ הוא הנידון אם החתיכה